

УДК 37:050.486](043.3)

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2022.2\(28\).267815](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2022.2(28).267815)

Кропочева Наталія Миколаївна,

науковий співробітник

відділу науково-освітніх інформаційних ресурсів

Державної наукової педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського

вул. М. Берлінського, 9, Київ, 04060

тел.: +38 (096) 503 51 45

e-mail: veritas59@i.ua

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7025-8272>

**РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ПЕДАГОГІЧНИХ ВИДАНЬ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ КОЛЕКЦІЇ РІДКІСНИХ ВИДАНЬ
ФОНДУ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
БІБЛІОТЕКИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО)**

Проведено структурний та змістовий аналіз науково-допоміжного бібліографічного покажчика «Педагогічні видання німецькою мовою другої половини ХІХ ст. – 1917 р. у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського». Окреслено теоретичні засади бібліографічного виявлення, відбору та подальшого опрацювання німецькомовних педагогічних видань. Розглянуто напрями опрацювання рідкісних видань з колекції «Видання ХVІІ– початку ХХ ст. іноземними мовами» фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського упродовж 2005–2018 рр. Встановлено, що найбільш репрезентативним для зазначеного жанру видання, враховуючи предмет дослідження, є систематизація відібраних видань за типовидовим складом і бібліографічними характеристиками. Розглянуто типовидові особливості та інноваційні методики, що практикувалися в процесі його укладання, а саме: фаховий переклад назв понад восьмисот видань з німецької на українську мову, розроблення ілюстративних додатків до науково-допоміжного бібліографічного покажчика. Констатовано, що бібліографічне вивчення змісту педагогічних джерел німецькою мовою зазначеного періоду уможливило виявлення особливостей освітнього процесу закладів освіти різних рівнів в історичному контексті. Охарактеризовано прикладну значимість бібліографічного видання як важливої складової міждисциплінарних досліджень.

Ключові слова: рідкісні видання, колекція «Видання ХVІІ – початку ХХ ст. іноземними мовами», науково-допоміжний бібліографічний покажчик.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Рідкісні видання в реаліях інформаційної доби, можливо б, звучало як оксюморон... Адже, атрибути «рідкісні» та «інформаційні» сприймаються не зовсім однозначно в руслі детермінант сучасного суспільства, якому більш співзвучними будуть поняття «віртуальний користувач», «доповнена реальність».

Залишаючи розмірковування такого характеру для есе та інших прозових текстів, повернемося до магістральної лінії нашої розвідки, в якій простежимо етапи відображення документів із колекції «Рідкісні видання XVII–XX ст. іноземними мовами» у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.

Серед видань іноземними мовами, що зберігаються у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (надалі – ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) унікальну колекцію становлять педагогічні видання німецькою мовою, що входять до складу колекції документів іноземними мовами і віднесені до Державного реєстру національного надбання, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 19.12.2001 р. № 1709. У структурі тематичного зібрання «Документи педагогіко-психологічного та історико-культурного напрямку XIX – початку XX ст. (1850–1917 рр.) ДНПБ України¹ сформовано п'ять тематичних зібрань: «Педагогіка»; «Психологія»; «Шкільні підручники і навчальні посібники»; «Колекція документів іноземними мовами»; «Колекція часописів XIX – початку XX ст.» [1].

Історичні витоки створення колекції рідкісних видань XVII – початку XX ст. дають краще зрозуміти принципи формування колекції іноземними мовами як складової книжкового фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Із-поміж значної кількості штампів, особистих екслібрисів, печаток власників зустрічаємо імена М. О. Максимовича, І. Сікорського, В. Щербини, М. Володкевича; штампи навчальних та громадських об'єднань, а саме: «Жіночого комерційного училища Л. М. Володкевич в Києві», педагогічних курсів, Історико-філологічної семінарії, Київських вищих курсів, «Харківського об'єднання розповсюдження в народі грамоти», бібліотеки Педагогічного музею Київського військового округу.

Часописи означеного періоду містять оригінальні джерела щодо історії зарубіжної освіти і педагогічної думки, зокрема німецької, до яких сьогодні надається доступ користувачам ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського засобами створення електронних копій рідкісних видань.

Метою цієї статті є визначення пріоритетних напрямів оприлюднення документів із колекції рідкісних видань іноземними мовами на різних етапах діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та в межах наукових досліджень, що виконувалися в бібліотеці протягом 2006–2021 рр.; виявлення результатів бібліографічного аналізу та наукового опрацювання бібліографічних матеріалів про життя та діяльність педагогів минулого на основі видань колекції рідкісних видань іноземними мовами в рамках наукового дослідження «Педагогічна наука та освіта в особах, документах, бібліографії» (2020–2022 рр.).

¹ Про затвердження переліку наукових об'єктів, що становлять національне надбання із змінами : Постанова Каб. Міністрів України № 1709 від 19.12.2001. *Офіц. Вісн. України*. 2002. № 51. Ст. 453. Дод. : Перелік наукових об'єктів, що становлять національне надбання. Текст Постанови доступний також в Інтернеті: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1709-2001-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.05.2022).

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Бібліографічні видання як важлива частина національних наукових, освітніх та культурних надбань, перебувають у центрі уваги дослідників, пропагуючи науковий доробок в певній галузі науки, в концентрованому, узагальненому вигляді репрезентуючи здобутки, напрями досліджень, окреслюючи створення наукових шкіл та авторських колективів на бібліографічному рівні. І це цілком закономірно. Адже, за словами В. Попика, «власне бібліографія, як і наукова біографіка, мають спільне коріння» [12, с. 13]. Зазначений структурний блок нашої розвідки сформовано з двох груп досліджень, в першій групі представлено результати наукових досліджень, оприлюднених в науково-інформаційному просторі України та низки досліджень, виконаних фахівцями ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського упродовж 2010–2021 рр.

Перша група досліджень репрезентує наукові напрацювання О. Політової [10], О. Дроздовської [6], О. Дікунової [4], Г. Ковальчук [9], І. Римарович [9], О. Сак [13], С.М. Вернигора [3], Л.М. Дениско [3], Ю.К. Рудакова [3].

Створення та інтеграція інформаційних ресурсів конкретних бібліотечних збірань та історичних бібліотечних колекцій, бібліографічна реконструкція та проведення дослідницької роботи в зазначеному напрямі розглянуто у публікації Г. Ковальчук та І. Римарович, що можна вважати певним узагальненням і підсумком, досягнутими на одному із етапів створення бібліографічних покажчиків, каталогів в електронному вигляді та електронних каталогів.

Особливості окремих примірників із фонду рідкісних видань та перспективи використання краєзнавчих джерел у формуванні фонду документальних цінностей Херсонської обласної наукової бібліотеки ім. О. Гончара стали предметом наукової розвідки О. Сак, на думку якої створення бібліографічних покажчиків наразі стало головним завданням бібліотечних фахівців. Розглядаючи зазначену публікацію в історичній перспективі, зазначимо, що упорядкування покажчика рідкісних видань стало справою наступних років. Адже публікація датована 2007 р.

Предметом спільної наукової розвідки стали книжкові знаки на книгах з колекції рідкісних видань НБУВ, що систематизовано в каталозі, що, власне, і стало темою бібліографічного дослідження. Оприлюднення результатів роботи над упорядкуванням каталогу фонду рідкісних видань стало предметом публікації, підготовленої Н. Бондар [2]. Ми свідомо обмежимо перелік бібліографічних досліджень, результати яких оприлюднено в інформаційному просторі, обґрунтовуючи позицію автора тим, що представлені дослідження формуються в рамках певної, вибудованої відповідно до інформаційних потреб користувачів, серед яких і викладачі закладів вищої освіти і здобувачі вищої освіти.

Заявлені хронологічні обмеження обумовлено удосконаленням теоретичних засад довідкової бібліографії засобами інформаційних та комп'ютерних сервісів, технологій та створенням електронних баз даних рідкісних видань, що стало визначальним напрямом діяльності галузевих бібліотек, мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України різних типів і рівнів.

До другої групи досліджень віднесено наукові праці фахівців ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського Проблеми розвитку національної школи, педагогічної науки та бібліотечної справи упродовж XIX – початку XX ст., оприлюднені на сторінках періодичних видань, стали предметом наукових студій В. Іващенко [8], Н. Мацібори [10], Р. Палійчук [8] та ін. Зазначимо, що науковий доробок цих фахівців підготовлено на основі видань з Колекції часописів XIX – початку XX ст., що належать до Реєстру національного й культурного надбання нашої країни.

У статті про збереження і використання культурного спадку з фондів освітянських бібліотек України Н. Мацібора запропонувала низку заходів щодо забезпечення збереження і використання рідкісних і цінних видань, насамперед проведення оцифрування, мікрофільмування та реставрації документів [11]. Зазначимо, що питання дослідження стану зберігання і оцифрування рідкісних видань мають системний характер і постійно ретранслюються як в одноосібних публікаціях, так і спільних розвідках.

Співзвучною за тематикою та особливостями формування колекції цінних і рідкісних видань стала наукова робота Н. Файфер, О. Дроншкевич та І. Білоцерківець. Прикметною рисою бібліографічної реконструкції фахівців ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського слід назвати акцентування на історичній ретроспективі становлення колекції рідкісних та цінних видань іноземними мовами та визначенні етапів формування цього унікального бібліотечно-інформаційного ресурсу [14].

У низці досліджень Л. Домбровської висвітлено публікації вітчизняних просвітителів і педагогів, що охоплюють розгляд питань освіти і педагогічної думки на сторінках часописів педагогічної тематики другої половини XIX – початку XX ст. [5].

У публікації В. Іващенко, Р. Палійчук розглянуто структуру колекцій рідкісних і цінних видань в мережі освітянських бібліотек. Визначивши базові характеристики рідкісних видань, фахівці зафіксували їх вплив на вибір жанру бібліографічного видання, віддаючи перевагу каталогам як універсальним за змістом і структурою покажчикам.

Не менш цікавою і водночас дискусійною є позиція Л. Самчук щодо перспектив розвитку саме електронних версій науково-допоміжних бібліографічних видань. Так, у статті про змістове наповнення галузевих бібліографічних посібників, розроблених для різних тематичних рубрик, авторка формулює перспективи подальшої підготовки видань в зазначеному контексті.

Виклад основного матеріалу. У сучасній українській бібліографічній практиці значущість укладання галузевих та тематичних науково-допоміжних покажчиків з актуальних питань розвитку педагогічної науки та освіти є стратегічним ресурсом та джерельною базою проведення наукових досліджень. Такі видання уможливають фіксацію пріоритетних напрямів в діяльності галузе-

вих бібліотек, окремих підрозділів та простежити особистий внесок кожного науковця у спільну працю для досягнення поставлених результатів.

Підготовка бібліографічних видань стала одним із основних напрямів дослідницької діяльності ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського як головного всеукраїнського науково-інформаційного, науково-методичного та координаційного центру мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України, науково-дослідного центру з питань педагогічного джерелознавства та біографістики.

З метою актуалізації історико-педагогічного знання про досягнення та кризові стани зарубіжної педагогічної науки та практики засобами джерелознавства як міждисциплінарної галузі, пов'язаної з педагогікою, історією педагогіки, історією, біографією й бібліографією, цілісного представлення рідкісних педагогічних видань німецькою мовою другої половини XIX – початку XX ст. у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, – в рамках наукового дослідження «Педагогічна наука та освіта в особах, документах, бібліографії» (2020–2022) (науковий керівник – Л. Д. Березівська, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського) здійснено джерелознавчий аналіз і синтез німецькомовних педагогічних джерел, що уможливило виявлення особливостей освітнього процесу закладів освіти різних рівнів у історичній ретроспективі, введення до наукового обігу рідкісних видань із фонду ДНПБ України. Очікуваним і передбачуваним результатом реалізації поставлених завдань став укладений фахівцями відділу педагогічного джерелознавства і біографістики науково-допоміжний бібліографічний покажчик «Педагогічні видання німецькою мовою другої половини XIX ст. – 1917 р. у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського».

Зазначений науково-допоміжний покажчик має специфічну методику бібліографування, що, враховуючи предмет бібліографічного дослідження, поєднує традиційні практики упорядкування бібліографічних покажчиків на основі дотримання принципу «de visu» та з використанням змістового контенту БД «Рідкісні видання», удосконаленого алгоритму опрацювання видань із зазначеної колекції, що становлять Національне культурне надбання України².

Загалом робота охоплювала декілька етапів, і, традиційно, основними елементами структури науково-допоміжного бібліографічного покажчика визначено передмову, вступну статтю, бібліографічне групування джерел (зміст), список скорочень, основну частину, іменний покажчик.

У вступній статті «Видання німецькою мовою як джерело знань про розвиток педагогічної науки в німецькомовних країнах у другій половині XIX – на початку XX ст.», підготовленої науковцем, перекладачем з німецької мови Л. Дя-

² Державний реєстр наукових об'єктів, що становлять національне культурне надбання України: Документи педагогіко-психологічного та історико-культурного напрямку XIX–XX століття (1850–1917 рр.) ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

ченко (кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства і біографістики ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського). Автор акцентує увагу на джерелознавчому спрямуванні вивчення оригінальних педагогічних видань німецькою мовою для забезпечення достовірності, змістовності і аргументованості результатів історико-педагогічних досліджень, обґрунтовує тезу про перебудову загальної та професійної школи, організації нових видів і типів освітніх установ, що сприяли б збагаченню педагогічної науки новими термінами [7].

Основним принципом упорядкування та групування бібліографічних записів педагогічних видань обрано бібліографічні описи документів, згруповані у наступні *сім розділів*: офіційні, наукові, виробничо-практичні, навчальні, довідкові, літературно-художні видання, епістолярні джерела, доповнені перекладами назв з німецької на українську мову; іменний покажчик, розроблений і упорядкований за абеткою німецької мови; список скорочень; ілюстративні матеріали зі світлинами автора, електронною копією обкладинки видання, бібліографічним описом німецькою мовою та анотацією українською мовою.

До змісту науково-допоміжного бібліографічного покажчика включено, враховуючи хронологічні рамки дослідження, такі документи: *монографічні видання, тематичні зібрання, багатотомні, книжкові серійні видання та продовжувані видання, окремі видані відбитки, передруки, звіти науково-дослідницьких установ, наукових товариств*.

Більш розширено розглянемо принципи відбору і бібліографічних описів матеріалів, що, певним чином, дасть можливість ідентифікувати відібрані видання:

1. Монографічні видання, тематичні зібрання

Bernheim E. *Lehrbuch der Historischen Methode und der Geschichtsphilosophie: mit Nachweis der wichtigsten Quellen und Hilfsmittel zum Studium der Geschichte / von Ernst Bernheim.* – 5-te und 6-te, neu bearbeitete und vermehrte Auflage. – Leipzig : Verlag von Duncker & Humblot, (Altenburg: Piererschen Hofbuchdruckerei Stephan Geibel & Co.), 1908. – X, 842 S.

2. Багатотомні видання

Niessen, J. *Präparationen für den Unterricht in der Naturgeschichte der Volksschule: unter Zugrundelegung von Lehrausflügen, Naturbeobachtungen und Versuchen nach biologischen Gesichtspunkten. Teil II. Oberstufe. Band I / Bearbeitet von J. Niessen.* – Goslar : Richard Danehl's Verlag, 1912. – VIII, 496 S.

3. Книжкові серійні видання (бібліотеки, тематичні, типові та інші серії)

Goltz, B. *Buch der Kindheit / von Bogumil Goltz; Herausgegeben von Karl Muthesius.* – Langensalza : Hermann Beyer & Söhne (Beyer & Mann), 1908. – XVII, 282 S. – (Bibliothek Pädagogischer Klassiker: eine Sammlung der bedeutendsten pädagogischen Schriften älterer und neuerer Zeit / Herausgegeben von Friedrich Mann; Band 43).

4. Видання, що продовжуються (праці, доповіді та повідомлення, звіти науково-дослідних установ, організацій, товариств)

Hübner, O. Otto Hübner's Geographisch-statistische Tabellen aller Länder der Erde / von Otto Hübner; herausgegeben von Franz von Juraschek. – 55-te Ausgabe für das Jahr 1906. – Frankfurt a. M. : Verlag von Heirich Keller, 1906. – VII, 102 S.

5. Осередко видані відбитки, передруки, особливі відбитки

Rieppel, A. v. Die Erziehung des Industriearbeiters / von Anton von Rieppel. – Berlin : Buchdruckerei A. W. Schade, [1913]. – 27 S. – Sonderabdruck aus «Technik und Wirtschaft» Monatschrift des Vereines Deutscher Ingenieure. VI. Jahrgang, 1913. Heft VII.

Нами виділено основні групи видань, джерелами бібліографічних відомостей про які є титульний аркуш і ті елементи видання, що містять вихідні дані; за умови наявності в книжці кількох титульних аркушів, як це спостерігається в конволютах, вибирається той, що містить найповніші бібліографічні відомості³.

До *першої* групи віднесено документи офіційного характеру, що висвітлюють урядові заходи щодо організації навчального процесу, регламентації діяльності розробку законодавчої основи існування та регламентації діяльності закладів середньої та вищої освіти. Це, зокрема, видання «Розпорядження Королівського прусського Міністерства у справах культури, освіти і медицини щодо організації діяльності початкових і середніх шкіл» (Die Bestimmungen des Königlich Preussischen Ministers der geistlichen, Unterrichts- und Medizinal-Angelegenheiten, betreffend die Volks- und Mittelschule, die Lehrerbildung und die Prüfungen der Lehrer nebst dem Gesetze über die Beaufsichtigung des Unterrichts- und Erziehungswesens sowie den wichtigsten dazu erlassenen Ministerial-Verfügungen), звіт «Нормативно-правові документи щодо організації практики в школах федеральної землі Штирія» (Gesetzliche Vorschriften über die Schulpraxis in Steiermark: Für Lehramtszöglinge des 4. Jahrganges und für Lehrer), в яких визначено основні положення діяльності закладів середньої освіти різних типів, їх роль у процесі організації їхньої діяльності та вимоги до професійної підготовки вчителів. До цього типу джерел можемо віднести «Середні школи в Австрії. Збірник нормативних документів, що регламентують діяльність гімназій (у тому числі восьмирічної реальної гімназії, реформованої реальної гімназії, вищої реальної гімназії і чотирирічної реальної гімназії), реальної школи і дівочих ліцеїв» (Die Mittelschulen Österreichs: Sammlung der Vorschriften betreffend die Gymnasien (mit Einschluß der achtklassigen

³ Методичний посібник з укладання друкованих каталогів книг громадянського друку (XVIII – початок XX ст.) із фондів бібліотек України / АПН України. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; МКіТ України, НПБ України ; авт.-уклад. Р. С. Жданова ; наук. ред. П. І. Рогова ; літ. ред. Г. М. Лисиця ; відп. ред.: В. О. Кононенко, С. О. Басенко. Київ, 2005. С. 18–21.

Realgymnasien, Reform-Realgymnasien, Ober-Realgymnasien und vierklassigen Realgymnasien), Realschulen und Mädchenlyzeen).

До *другої* групи належать наукові видання диференційовані за такими типами: монографії; дисертації; тези доповідей; матеріали конференцій, з'їздів, симпозіумів, засідань, звітів; збірники наукових праць. Сконцентровано відомості про заснування наукових спільнот, функціонування та роль у розвитку наукового потенціалу педагогічної теорії і практики Й.-Ф. Гербарта (J. F. Herbart), Т. Ціллера (T. Ziller), К.-Ф. Стоя (K. V. Stoy), О. Флюгеля (O. Flügel); вміщено доповіді, проголошені на різних наукових заходах, звіти, огляди та повідомлення про діяльність наукових товариств, бібліотек, спеціалізованих кабінетів, університетів.

Третю групу джерел становлять виробничо-практичні видання. Викладено основні принципи організації народної освіти через розроблену систему підготовки практичних порадників, посібників, методичних рекомендацій та методичних посібників для забезпечення процесу організації та реорганізації освіти всіх рівнів у різних федеральних землях Німецької імперії. Зокрема, система видань, представлена у цьому розділі покажчика, розподілена за характером і цільовим призначення посібників, тобто за практичним та навчально-методичним рівнями забезпечення викладання навчальних предметів, розроблення навчальних програм і методик викладання окремих навчальних дисциплін.

Четверту групу документів складають навчальні видання. Зазначений розділ має найбільш розгалужену трьохрівневу структуру (розділи, підрозділи, рубрики), інформаційно насичену широким спектром видань різного цільового призначення, за характером навчальної інформації, структурою і конструкцією. Формування планів та програм для різних типів і рівнів шкіл Латинської вищої школи (Lateinischen Hauptschule), сільських шкіл (Landschulen), бюргерських шкіл для хлопчиків (Knaben-Bürgerschulen) відбувалося централізовано і з розробленням програм для підвищення професійної підготовки вчителів. Розроблення підручників для закладів вищої освіти розподілено за напрямом освіти: педагогічним, комерційним, сільськогосподарським; технічним, художнім та музично-драматичним. Особливості видань, що ввійшли в четвертий розділ, стосуються двох різнорівневих відомостей: по-перше, джерела, що відносяться до навчальних програм, конспектів лекцій, навчально-методичних посібників, хрестоматій і практикумів в кількісному вимірі значно перевищують підручники для закладів середньої та вищої освіти, що, на побіжний погляд автора, вказує на практичну орієнтованість зазначених видань і поступове наростання видавництва підручників, що системно викладають інформацію з певної галузі знань; по-друге, значний обсяг багатотомних серіальних видань: «Праці видатних педагогів для семінаристів та вчителів» (Schriften hervorragender Pädagogen für Seminaristen und Lehrer), Класики педагогіки (Die Klassiker der Pädagogik), Педагогічна бібліотека (Pädagogische Bibliothek); сері-

альні видання від відомих видавничих організацій: збірка творів відомих педагогів (Velhagen und Klasings Sammlung pädagogischer Schriftsteller), зібрання від видавництва Г. Ю. Гешена (Sammlung Göschen). Окрім того, з'являються багатотомні педагогічні зібрання, що друкуються спеціалізованими видавничими домами Спеціальне видання Товариства педагогічної літератури «Нові шляхи» (Ausserordentliche Veröffentlichung der pädagogischen Literaturgesellschaft «Neue Bahnen»).

Характерною особливістю і водночас і практичною цінністю підрозділу «Підручники для закладів вищої освіти» є видання, що неодноразово перевидавалися, зокрема, це стосується підручника Ернста Бернгейма «Історичні методи та філософія історії» (Lehrbuch der Historischen Methode und der Geschichtsphilosophie), підручника Германа Адальберта Даніеля «Підручник географії для вищих навчальних закладів» (Lehrbuch der Geographie für höhere Unterrichtsanstalten), підручник Раубера з анатомії людини. Зазначені підручники перевидавалися Ці підручники й посібники неодноразово перевидавалися від п'яти до 77-и перевидань (Н. А. Daniel).

П'яту групу джерел становлять довідкові видання, насамперед енциклопедичні видання загального та спеціалізованого характеру Енциклопедичний довідник з педагогіки (Encyklopädisches Handbuch der Pädagogik), Ілюстрована Всесвітня історія Спамера (Spamers Illustrierte Weltgeschichte). Словники і довідники репрезентовані багатотомними вузькоспеціалізованими виданнями соціального, природничого, історичного спрямування «Довідник з теорії виховання та навчання для вищих шкіл» (Handbuch der Erziehungs- und Unterrichtslehre für höhere Schulen). Підрозділ «Каталоги» формують довідникові джерела спеціалізованого та галузевого характеру: бібліографічні покажчики з географії, біології; ілюстровані каталоги навчальних матеріалів, звіти наукових товариств.

У шостому розділі «Літературно-художні видання» бібліографовано видання для учнів різних вікових груп, зокрема твори письменників з німецькомовних країн та інших країн Європи й Америки: збірники казок для дітей різного віку, повчальні історії та оповідання для школярів та їхніх батьків, перекладені німецькою мовою.

У сьомому розділі репрезентовано епістолярні джерела. Це невеликий за обсягом видань розділ, представлений неопублікованими листами Й. Ф. Гербарта; документи дають змогу розширити відомості про життєвий і творчий шлях видатних мислителів минулого, персоніфікувати професійну співпрацю між ними та їхній вплив на розвиток подій у суспільному житті країни. Особливої уваги заслуговує збірка неопублікованих листів Гербарта та листів, адресованих йому (Ungedruckte Briefe von und an Herbart). В Хронологічному покажчику листів Й. Ф. Гербарта, розміщеному в кінці книжки, простежуємо імена його учнів та прихильників, власне, сама форма епістоляріїв несла в собі більше,

ніж вияв певних взаємовідносин, а спосіб викладу власних ідей, що було розповсюдженою практикою розповсюдження, поширення своїх ідей.

Окреслюючи особливості упорядкування науково-допоміжного покажчика, ми знову повертаємося до встановлення певних узагальнень відносно структурних, змістових та ілюстративних компонентів.

По-перше, удосконалено методику опрацювання рідкісних видань іноземними мовами, що поєднує основні етапи бібліографування документів із застосуванням традиційної технології опрацювання видань «de visu» і з використанням інформаційних можливостей бази даних «Рідкісні видання», що уможливило комплексне ознайомлення, відбір та бібліографічну характеристику джерел.

По-друге, рідкісні видання іноземними мовами включають багатоманітний типовидовий склад документів, зокрема: багатотомні, книжкові серійні видання та продовжувані видання, окремі видані відбитки, передруки, бібліографічні каталоги, енциклопедії, хрестоматії, словники, звіти науково-дослідницьких установ, наукових товариств. З урахуванням бібліографічних особливостей зазначених документів, упорядники зазначали вмотивованість випадків відходу від стандартів, вказуючи ті положення в бібліографічному описі, що мають багатоваріантні рішення.

По-третє, для уточнення вже відомих бібліографічних відомостей або отримання відсутніх було використано бібліотечні каталоги, довідкові видання та інші джерела поза книгою, насамперед німецькомовні онлайн-каталоги: OPACplus, MDZ (Münchener DigitalisierungsZentrum).

Висновки. Узагальнюючи результати упорядкування науково-допоміжного бібліографічного покажчика «Німецькомовні педагогічні видання другої половини XIX – початку XX ст. у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського», варто наголосити на науковій цінності і значущості проведеного історико-бібліографічного дослідження, що впливає з кількох важливих міркувань: у ході бібліографічного аналізу встановлено або не підтверджено авторство того чи іншого джерела; власне, на основі отриманого досвіду опрацювання джерел можемо спостерігати формування тенденції до збільшення ряду джерел, створених групою авторів, редакторський штат видань має стійку тенденцію до розширення кількісного складу редакторів, упорядників для виконання локальних функцій. Це стосується участі в написанні передмови або вступного слова. Досить дискусійним залишається твердження про те, що встановлення авторів німецькомовних педагогічних видань, уточнення їхніх біографічних даних (освіта, професія, посада, конфесійна належність) має принципове значення для аналізу джерел та ідентифікації автора.

Педагогічні видання німецькою мовою з колекції рідкісних видань фонду ДНПБ України стануть інноваційним інформаційним ресурсом для поглиблення знань тих, хто вивчає історію зарубіжної педагогіки та освіти, налаштовує дослідників до осягнення історичних особливостей розвитку європейської пе-

дагогічної думки та освіти; сприятиме інформаційному забезпеченню наукових досліджень; слугуватиме цінним джерелом інформації для користувачів при проведенні міждисциплінарних досліджень. Інформаційний потенціал систематизованих джерел може використовуватися для створення локальних, обмежених певним тематичним контуром збірань, що розміщуватимуться в мережі і розраховані для цільових груп користувачів.

Список використаної літератури

1. *Березівська Л. Д.* Діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського НАПН України: здобутки та перспективи / Л. Д. Березівська, С. В. Тарнавська // Вісн. НАПН України. – 2022. – Вип. 4 (1). – С. 4–5.
2. *Бондар Н.* Бібліотека Унівської Свято-Успенської Лаври: Стародруки, рідкісні видання і рукописи: каталог / уклад Ю. Ясіновський ; Ін-т церк. музики Україн. католиц. ун-ту. – Львів : Вид-во Львів. Політехніки. – 2017. – 295 с.
3. *Вернигора Н. М.* [Рецензія] / Н. М. Вернигора // Інтегровані комунікації. – 2019. – Вип. 5. – С. 46–47. – Рец. на кн.: Дениско Л. М., Рудакова Ю. К. Книжкові знаки на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : каталог / Л. М. Дениско, Ю. К. Рудакова. Київ, 2017. 350 с. – Режим доступу: <https://intcom.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/108> (дата звернення: 06.06.2022). – Назва з екрана.
4. *Дікунова О.* Створення бібліографічних покажчиків – складник інформаційно-бібліографічної діяльності бібліотеки вишу / О. Дікунова, О. Лебедюк // Бібл. вісн. – 2016. – № 5. – С. 14–19.
5. *Домбровська Л.* Науково-інформаційний потенціал українських журналів педагогічної тематики другої половини XIX – початку XX століття: з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського / Л. Домбровська // Вісн. Кн. палати. – 2010. – № 2. – С. 37–41.
6. *Дроздовська О.* Українські часописи повітових міст Галичини (1865–1939 рр.) : іст.-бібліогр. дослідж. / О. Дроздовська ; НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаніка. – Львів : Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаніка НАН України, 2001. – 364 с. – (Періодичні видання міст України).
7. *Дяченко Л. М.* Оригінальні німецькомовні видання як джерело знань про розвиток педагогічної науки в Німеччині в кінці XIX – на початку XX ст. / Л. М. Дяченко // Наук.-пед. студії. – 2021. – Вип. 5. – С. 20–29.
8. *Іващенко В. М.* Зібрання рідкісних і цінних видань у фондах мережі освітянських бібліотек: результати дослідження / В. М. Іващенко, Р. І. Палійчук // Вісн. Кн. палати. – 2013. – № 1. – С. 1–4.
9. *Ковальчук Г.* Інтеграція інформаційних ресурсів рідкісних видань, бібліотечних збірань та історичних колекцій / Г. Ковальчук, І. Римарович // Бібл. вісн. – 2006. – № 6. – С. 18–19.
10. *Мацібора Н. Г.* Збереження і використання культурного спадку з фондів освітянських бібліотек України / Н. Г. Мацібора // Інформац. технології і засоби навчання. – 2014. – Т. 42, вип. 4. – С. 141–149.
11. *Мацібора Н.* Інформаційний ресурс Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського: історія й сучасність / Н. Мацібора // Бібл. вісн. – 2019. – № 4. – С. 34–40.
12. *Попик В. І.* Здобутки та перспективні завдання бібліотечної біографіки / В. І. Попик // Укр. біографістика. – 2015. – Вип. 12. – С. 9–41.
13. *Сак О.* Зібрання рідкісних і цінних видань у фондах Херсонської ОУНБ ім. О. Гончара (до 135-річчя заснування книгозбірні) / О. Сак // Бібл. вісн. – 2007. – № 5. – С. 42–47.
14. *Файфер Н.* Фонд рідкісних та цінних видань іноземними мовами Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського: стан і перспективи розвитку / Н. Файфер, О. Дроншкевич, І. Білоцерківець // Бібл. вісн. – 2014. – № 1. – С. 17–21.
15. *Ціборовська-Римарович І. О.* Книжковий фонд відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерельна база історичних досліджень / І. О. Ціборовська-Римарович // Рукопис. та книжк. спадщина України. – Київ, 2007. – Вип. 12. – С. 52–69.

References

- [1]. Berezivska L. D., Tarnavska S.V. Diialnist Derzhavnoi naukovo-pedahohichnoi biblioteki Ukrainy imeni V.O. Sukhomlynskoho NAPN Ukrainy: zdobutky ta perspektyvy [Activities of the V.O. Sukhomlinsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine of NAPS of Ukraine: achievements and prospects]. *Visnyk NAPN Ukrainy* [Herald of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine]. 2022, no. 4 (1), pp. 4–5.
- [2]. Bondar N. *Biblioteka Univskoi Sviato-Uspenskoï Lavry: Starodruky, ridkisni vydannia i rukopysy*: kataloh [Library of the Univ Holy Dormition Lavra: Old prints, rare editions and manuscripts: Catalog]. Lviv, 2017, 295 p.
- [3]. Vernyhora S.M. Retsenziia [Review]. *Integrovani komunikacii* [Integrated communications]. 2019, no. 5, pp. 46–47.
- [4]. Dikunova O., Lebediuk O. Stvorennia bibliohrafichnykh pokazchzykiv – skladnyk informatsiino-bibliohrafichnoi diialnosti biblioteki vyshu [Scientific and information potential of Ukrainian journals of pedagogical subjects of the second half of the XIX-beginning of the XX century: from the fund of the V.O. Sukhomlinsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine]. *Biblioteknyi visnyk* [Library Bulletin], 2016, no. 5, pp. 14–19.
- [5]. Dombrovska L. Naukovo-informatsiinyi potentsial ukrainskykh zhurnaliv pedahohichnoi tematyky druhoi polovyny XIX – pochatku XX stolittia: z fondu Derzhavnoi naukovo-pedahohichnoi biblioteki Ukrainy imeni V.O. Sukhomlynskoho [The scientific and informational potential of Ukrainian pedagogical journals of the second half of the 19th and early 20th centuries: from the fund of the State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine named after V.O. Sukhomlinskyi]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty* [Bulletin of the Book Chamber], 2010, no. 2, pp. 37–41.
- [6]. Drozdovska O. *Ukrainski chasopysy povitovykh mist Halychyny (1865–1939 rr.): istoriko-bibliohrafichni doslidzhennia* [Ukrainian magazines of county towns of Galicia (1865–1939): historical and bibliographical research]. Lviv, 2001, 364 p.
- [7]. Diachenko L.M. Oryhinalni nimetskomovni vydannia yak dzherelo znan pro rozvytok pedahohichnoi nauky v Nimechchyni v kintsi XIX – na pochatku XX st. [Original German-language publications as a source of knowledge about the development of pedagogical science in Germany in the late XIX – early XX centuries]. *Naukovo-pedagoghichni studii* [Research and educational studies], 2021, no. 5, pp. 20–29.
- [8]. Ivashchenko V. M., Paliichuk R.I. Zibrannia ridkisnykh i tsinnykh vydan u fondakh merezhi osvitiatskykh bibliotek: rezultaty doslidzhennia [Collection of Rare and valuable publications in the funds of the network of educational libraries: research results]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty* [Bulletin of the Book Chamber], 2013, no. 1, pp. 1–4.
- [9]. Kovalchuk H., Rymarovykh I. Intehratsiia informatsiinykh resursiv ridkisnykh vydan, biblioteknykh zibran ta istorychnykh kolekcii [Integration of information resources of rare publications, library collections and historical collections]. *Biblioteknyi visnyk* [Library Bulletin], 2006, no. 6. p. 18–19.
- [10]. Matsibora N.H. Zberezhennia i vykorystannia kulturnoho spadku z fondiv osvitiatskykh bibliotek Ukrainy [Preservation and use of cultural heritage from the funds of educational Libraries of Ukraine]. *Informacijni tekhnologhiji i zasoby navchannja* [Information Technologies and Learning Tools], 2014, vol. 42, iss. 4, pp. 141–149.
- [11]. Matsibora N. Informatsiinyi resurs Derzhavnoi naukovo-pedahohichnoi biblioteki Ukrainy imeni V.O. Sukhomlynskoho: istoriia y suchasnist [Information resource of the V.O. Sukhomlinsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine: history and modernity]. *Biblioteknyi visnyk* [Library Bulletin], 2019, no. 4, pp. 34–40.
- [12]. Popyk V.I. Zdobutky ta perspektyvni zavdannia biblioteknoi biohrafiky [Achievements and perspective tasks of library biography]. *Ukrainsjka bioghrafistyka* [Biographistica Ukrainica], 2015, no. 12, pp. 9–41.
- [13]. Sak O. Zibrannia ridkisnykh i tsinnykh vydan u fondakh Khersonskoi OUNB im. O. Honchara (do 135-richchia zasnuvannia knyhozborni) [Collection of rare and valuable publications in the funds of the Kherson OUNB O. Honchar (to the 135th anniversary of the book collection)]. *Biblioteknyi visnyk* [Library Bulletin], 2007, no. 5, pp. 42–47.
- [14]. Faifer N., Dronshkevych O., Bilotserkivets I. Fond ridkisnykh ta tsinnykh vydan inozemnyimi movamy Derzhavnoi naukovo-pedahohichnoi biblioteki Ukrainy im. V.O. Sukhomlynskoho: stan i perspektyvy rozvytku [Fund of Rare and valuable publications in foreign languages of the V.O. Sukhomlinsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine: state and prospects of development]. *Biblioteknyi visnyk* [Library Bulletin], 2014, no. 1, pp. 17–21.
- [15]. Tsiborovska-Rymarovykh I.O. Knyzhkovyi fond viddilu starodrukiv ta ridkisnykh vydan Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho yak dzherelna baza istorychnykh doslidzen [Book fund of the department of old prints and Rare editions of the National Library of Ukraine named V.I. Vernadsky as a source base of historical research]. *Rukopysna ta knyzhkova spadshhyna Ukrainy* [Manuscript and Book Heritage of Ukraine], 2007, no. 12, pp. 52–69.

Надійшла 16.06.2022 р.

Kropocheva N. M.,

Research Officer

Department of scientific and educational information resources

V. Sukhomlynskyi State Scientific Pedagogical Library of Ukraine,

9 M. Berlynskoho St., Kyiv, 04060, Ukraine

tel.: +38 (096) 503 51 45

e-mail: veritas59@i.ua

**DEVELOPMENT OF THE INFORMATION POTENTIAL
OF PEDAGOGICAL PUBLICATIONS XIX – THE BEGINNING
OF THE XX CENTURY (BASED ON THE MATERIALS OF THE
COLLECTION OF RARE PUBLICATIONS THE FOUNDATION
OF THE V. O. SUKHOMLYNSKY STATE SCIENTIFIC
AND PEDAGOGICAL LIBRARY OF UKRAINE)**

Summary

A structural and semantic analysis of the scientific and auxiliary bibliographic index “Pedagogical publications in German in the second half of the nineteenth century. – 1917 in the fund of the V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine. The main textual, typical features and innovative methods practiced in the process of its compilation are considered, namely: a professional translation of the titles of eight hundred and twenty editions from German into Ukrainian was prepared, illustrative appendices to the scientific and auxiliary bibliographic index were developed. Theoretical principles of bibliographic identification, selection and further bibliographic processing of documents are outlined. The directions of elaboration of rare editions from the collection «Editions of the XVII – early XX centuries. in foreign languages» of the fund of the V. Sukhomlynskyi State Scientific Pedagogical Library of Ukraine during 2005–2018. German-language pedagogical publications of the second half of the XIX century are presented. – early XX century. through the prism of bibliographic reconstruction of pedagogical sources. It is established that the most constructive for this genre of publication, taking into account the subject of research, is the systematization of selected publications by type and composition and according to the nature of information. Their value as a source base for scientific research is described.

Keywords: Rare editions, collection «Editions of the XVII – early XX centuries foreign languages», scientific and auxiliary bibliographic index.